

SMILJAN ROZMAN. NEKDO

Epski prvenec Smiljana Rozmana* je vsaj po teritorialni in časovni razsežnosti snovi širokopotezno pisateljsko dejanje. V nasprotju s tradicionalno regionalno ožino slovenske proze se roman dogaja v širokem evropskem okviru, v treh državah, ki pa jih pisatelj očitno ne pozna samo iz zemljepisnih učbenikov, saj je barvito karakteriziral njihove značilnosti in prebivalce. Tekst tudi zajema štiri leta druge svetovne vojne s tedanjimi značilnimi dogodki, vojni metež pa opisuje iz nenavadnega zornega kota, tako kot ga je doživljal slovenski interniranec, doma iz Maribora (anonimno mesto je dovolj nazorno opisano, da ga brž prepoznamo), na prisilnem delu v nemških tovarnah. Ta brezimni interniranec, ki mu pisatelj ne izda priimka zato, ker naj bi njegova usoda pač postala simbol nešteti med vojno izgubljenih človeških eksistenc, ta Nekdo je poglavitni junak in celotni roman je njegov posmrtni monolog. Rozmanov nekdo je torej izraziti roman posameznika, njegove usode in njegovih idej, vendar pa je pisatelj svojega ljubljenca konfrontiral z internacionalno množico ljudi, ga postavil v sredino številnih dramatičnih situacij in zato se tekst razraste tudi v roman širšega človeškega kolektiva. Ta zanimiva kompozicija, ki zahteva epsko rutino, je za prvi nastop sicer nekoliko tvegano, vendar simpatično in obetajoče znamenje Rozmanove pisateljske kariere.

Anonimni Nekdo je torej glavni junak in pisatelj se je močno potrudil, da bi prepričal bralca o njegovi človeški pomembnosti in simbolični tragiki njegove usode. Spontano se zastavlja vprašanje, ali je Rozmanov Nekdo res tak človek, kot bi ga hotel ustvariti pisatelj: moralno pomembna osebnost — ali pa je pisatelj preveličal njegovo moralno vrednost in se tako zmotil glede poglavitne osebe v romanu.

Nekdo je v začetku vojne gimnazijec, maturant, skoraj še pubertetnik, ki slabo doume vdor zgodovinskih dogodkov v rodno mesto. Nato piše po zidovih parole, pomaga rušiti progo, instinktivno sovraži Nemce in ljubi vdovo Anko. Nemci ga zapro, mučijo in pošljejo na prisilno delo v Francijo in Nemčijo. Tu spet skrivaj in poredko piše parole, ljubi dekleta, izgubi med bombardiranjem ljubico Margit, se sreča s številnimi čudaki in normalnimi ljudmi in nazadnje dočaka osvoboditev. Pred vrnitvijo v domovino zbolí in napravi samomor. Ta samomor, ki mu pisatelj očitno pripisuje globlji idejni in moralni pomen, pa naj bo tudi izhodišče za razmislek o človeški pomembnosti Rozmanovega junaka, o simbolični veljavi njegove usode.

Zakaj je Nekdo napravil samomor, ta premišljeni, samouničevalni akt, za katerega mora junak v resnični umetnini dozoreti po neizbežni logiki moralne krivde in zloma? Morda zato, ker je spoznal nesmiselnost svoje akcije, svojo neprilagodljivost človeški sredini, tragično odtujenost (Camus!)? Za to domnevo bi dobili potrdilo v njegovem vztrajnem pisanju parol (seveda v prenesenem smislu), saj je pisal gesla tudi po osvoboditvi in dobil zato ukor od tovarišev. Tudi nekateri stavki v epilogu bi to potrdili: »Zadovoljen sem, ker mi je uspelo nekaj, za kar sem se boril vse življenje. Opustil sem svoj neumni posel, ki je

* Smiljan Rozman, Nekdo. Roman. Založba Obzorja. Maribor 1958.

zastarel in ne služi nikomur. Našel sem poklic, ki je v trenutku zaživel in usahnil, poklic samomorilca. Tudi poklica »dobrega človeka« se nisem čisto znebil. Ostal sem »dober« toliko, ker sem se spravil s sveta sam in prepustil svoje mesto drugim.« Moralni razvoj Rozmanovega junaka žal demantira to samovšečno, posmrtno deklaracijo: njegova aktivnost v življenju je bila presunljivo majhna, zapopadena je bila v ljubezni do številnih deklet, meglenem filozofiranju in pasivnem, otroško začudenem opazovanju velikih dogodkov. Pisanje parol, v katerem je Nekdo videl svojo dolžnost, je bilo moralno neznaatno, nezavedno, idejno konfužno opravilo in nikakor ne more opravičiti usodnega strela. V globljem pomenu besede Nekdo tudi ni bil dober človek, čeprav ni nikomur storil nič žalega: bil je namreč predvsem naiven, neizrazit, neizdelan mlad človek, ki nikoli ni doumel svoje vloge v zgodovinskem dogajanju. Takoj se torej ponuja druga domneva: da je Nekdo segel po samokresu zato, ker je spoznal to svojo moralno nepomembnost. Tudi zanjo bi našli potrdilo v nekaterih stavkih epiloga: »In rešil sem se svoje klavrne vloge. Nekaj sem storil, nekaj po svoji volji, za kar ne bom nikomur odgovarjal in za kar me ne bo mogel nihče kaznovati.« Ta vzrok samomora bi bil vsekakor bolj upravičen, toda bralec je izvedel zanj samo v tem mrtvaškem epilogu: pisatelj ni moralnega zloma in priznanja krivde podkrepil z nobenim prepričljivim življenjskim argumentom. Samomor ostane torej uganka (razen če ne gre za pubertetno pozo!), s to uganko pa se poruši tudi tragična veličina in moralna simbolika, ki ju je pisatelj skušal utelesiti v svojem junaku. Le-ta ostane povprečen človek, idejno neosveščen, v svojih življenjskih nazorih skoraj še pubertetnik in samo takšen bi bil lahko zanimiva literarna oseba. Avtor pa mu je napak odmeril višjo vlogo — moralizatorja, filozofa, tragičnega junaka — in ta nepravilni odnos do glavne osebe je idejno paraliziral Rozmanov roman.

Za to usodno napako bi se utegnili skrivati dve nedomišljeni ustvarjalni potezi. Zdi se, da se je Rozman prestrašil patosa in romantičnega heroizma, ki sta, podana v premočni dozi, resnično pokvarila že marsikateri vojni tekst. Zato je junaka nalašč potiskal v pasivnost, nerealne sfere in v megleno, konfužno meditiranje in moraliziranje. Iz človeške psihe je namenoma abstrahirал clement zavesti: nacisti zato niso nacisti, ampak igralci; njihove žrtve niso žrtve za svobodo in zavestni borci zoper nacizem, temveč statisti, vso to fatalistično človeško tragikomedijo pa seveda režira neki nevidni, vseмогоčni režiser. V tej lažni, klavrnii filozofiji je čutiti precejšnjo afektiranost in pa nekritično prilagoditev modnim literarnim vzorcem. Morda je iskanje neke abstraktne, absdurne dolžnosti in filozofiranje o igralcih in statistih bila v resnici modrost zapitega junakovega sobesednika v nemški krčmi, posploševati jo in ji dati visoko moralno ceno pa je vsekakor tvegano, nepremišljeno pisateljsko dejanje. Rozman je drago plačal te prevzete modrosti: roman, zgrajen na enem samem junaku, je ostal brez junaka!

Poleg tega je Rozman tudi premočno identificiral samega sebe z glavnim junakom. Rozmanova mladost priča, da je vojno resnično preživel v puberteti, medtem ko naj bi bil njegov Nekdo pubertetni med vojno že odrasel; ostal pa je vendarle na spoznavni ravni svojega avtorja. Že v začetku ni s psihologijo nekaj v redu, zakaj maturant ne bi mogel dojemati vojnega dogajanja tako naivno kot Rozmanov Nekdo. Avtor si je avtomatično prištel nekaj let, ni pa korigiral miselnega obzorja. V nadaljevanju postane računska napaka glede avtorjevih in junakovih let naravnost mučna.

Vse to pa še ne pomeni, da Smiljan Rozman v romanu *Nekdo* ni izpričal resničnega pisateljskega daru. Omenil bi samo tri odlike: živahno, barvito pripoved (roman se nenavadno gladko in napeto bere in bo brez dvoma imel pri publiku uspeh), nagla, učinkovita karakterizacija okolja in oseb (posamezne epizode so močnejše kot celota in bi mogle postati samostojne novele, predvsem zgodba o očku Marcelu) ter izjemen smisel za humor in grotesko (v spominu najdlje ostane grozljivo groteskni lik sodobne Sibile, junakove gospodinje, ki pa jo je pisatelj prehitro pozabil). Te odlike so izrazite predvsem v obrobni portretih in epizodah in zato je drugi del Rozmanove epske kompozicije — pripoved o širšem kolektivu — mnogo močnejši kot vodilna individualna zgodba. Žal pa je pisatelj idejno poudaril predvsem to zgodbo in se resnično dobri odlomki niso utegnili umetniško izživeti. Verjetno bi iz pričujoče mozaične snovi nastala dobra zbirka novel, zlasti če bi pisatelj uporabil pubertetnikov medij (nekakšen slovenski Saroyan!).

Zreli odstavki, živahni, barviti, lirčni in groteskni, vseskozi prepričljivi in pretresljivi, potrjujejo domnevo, da v Smiljanu Rozmanu živi zdrav, umetniško plodovit občutek za življenjsko pristnost, za veličino življenjske resničnosti. To vliva upanje, da bo v novem, že napovedanem Rozmanovem tekstu pristna osebna zavzetost izrinila tuje, nepremišljeno privzete elemente, ki so se zdaj izkazali za umetniško jalove, in da tedaj ne bo treba ob junakovi podobi z Župančičem potožiti: »Težko mi pravzaprav s teboj: saj nisi nikak upesnitve vreden heroj!«

Mitja Mejak

JOSIP WESTER, NOVOMEŠKI SPOMINI

Za muzejski teden v oktobru 1958 je Dolenjska muzejska knjižnica ponatisnila* Westrove Novomeške spomine in jih izdala kot drugi** zvezek svojih publikacij. Zveza dolenjskih muzejev (Dolenjski muzej v Novem mestu, Posavski muzej v Brežicah in Belokranjski muzej v Metliki) se je namenila v svoji knjižnici izdajati dela, ki bodo obravnavala arheologijo, zgodovino in etnologijo Dolenjskega. Izdaja Westrovih spominov je v skladu s to zamisljo in predstavlja nov donesek k poznavanju preteklosti dolenjske metropole.

Josip Wester je dolenjski rojak iz Radulj pod Bučko. Prvi pouk je dobil v Novem mestu. Gimnazijo je študiral v Ljubljani, slavistiko v Gradcu in je postal profesor. Živo se je zanimal za problematiko našega šolstva in je o njej razpravljal tudi v tisku. Z Jakobom Sketom je pripravil več izdaj slovenskih beril za gimnazijo. V skladu s svojim prepričanjem, da si morata biti fizično in umsko delo v ravnovesju, je bil prof. Wester navdušen športnik in vztrajen popotnik, zlasti hribolazec. Z izrednim čutom za naravo in z željo po spoznavanju lepote je večkrat prekrizaril domačo deželo (v okviru tedanje Avstrije), nekajkrat pa je pogledal tudi v tujino. Najbolj ga je navdušila Koroška s pokrajinskimi in etničnimi svojstvi alpskega sveta. Njegova posebna ljubezen je postal alpinizem. Podvrget si je vse vrhove v Julijcih in Grintavcih in mnoge

* Josip Wester, *Novomeški spomini*. Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino leto IV. in V.

** Kot prvi zvezek Dolenjske muzejske knjižnice je izšla Staneta Gabrovca *Najstarejša zgodovina Dolenjske*. Za tretji zvezek pripravlja dr. Metod Mikuž *Partizansko Dolenjsko*.